

Et ukendt digt af Ewald og et velkendt brev i original

Af Erik M. CHRISTENSEN

Proveniens:

I 1911 skriver Louis Bobé: »Paa Fru v. der Maases Fødselsdag (24. Jan. 1777) opførtes af Familiens Medlemmer Gellerts Hyrdestykke »Das Band«, rimeligvis sat i Scene af Ewald og efterfulgt af en af ham forfattet Festsang paa Tysk. Et andet, hidtil ukendt Fødselsdagsdigt, hvori Digteren lader de forskellige Aarstider hylde »die ernstlich gute Henriette«, er fornylig bleven fremdraget og vidner ligesom de andre om hans versifikatoriske Evne i det tyske Sprog.«¹ I 1943 gentager han disse sætninger, idet han dog udelader bemærkningen om at digtet til Henriette »er fornylig bleven fremdraget«. ² Hvilket digt af Ewald sigter han til, og hvor er det offentliggjort?

Digtet synes ikke bekendt. Vi har ikke i Sprog- og Litteraturselskabets udgave noget digt med den citerede formulering, og hverken Dumreicher³ eller Ehrencron-Müller⁴ har registreret dets fremdragelse. Imidlertid eksisterer digtet, og det må antagelig forblive et mysterium, at Louis Bobé ikke har sørget for dets offentliggørelse i alle de år, hvor han vidste at teksten fandtes, hvor den var, og – måske – hvor den kom fra. Digtet, som vi vil kalde »Til Henriette«, blev lokaliseret af mig den 30. januar 1965 mellem et par velkendte breve fra Ewald, liggende i en montre i Ewald-stuen på Bakkehuset. Sammesteds lå også den hidtil ukendte original til det berømte dobbelte rimbrev fra Ewald og Spendrup til Bensen.⁵

Bakkehusets accessionsprotokoller⁶ meddeler intet om disse papirers tilkomst, og hverken den nuværende museumsinspektør (siden 1954) eller museets betjent (siden 1941) kan oplyse forholdet. Man henviser til den nylig afdøde forfatter og bibliotekar Carl Dumreicher som den, der efter dr. Bobés død var den mest fortrolige med Bakkehusets samlinger og deres historie, og fru Ida Dumreicher har med stor elskværdighed stillet sin mands arbejder og notater om Ewald til min rådighed; i disse papirer nævnes manuskripterne på Bakkehuset imidlertid ikke. Måske vil en gennemgang af Louis Bobés efterladte papirer kunne give et spor.⁷

Indtil en sådan undersøgelse kan iværksættes og måske give heldigt resultat, forbliver en maskinskrevet registrant fra 1941 det tidligste spor af digtet til Henriette og brevet til Bensen som museums-genstande på Bakkehuset. Registranten⁸ blev udfærdiget på foranledning af Frederiksberg kommunes biblioteker, der fra den 1. januar 1939 havde overtaget ejendomsretten til bog- og manuskriptsamlinger på Bakkehuset.⁹ At denne registrant ikke i mellemtiden er tilgået Det kongelige Bibliotek skyldes, at Frederiksberg kommunes biblioteker endnu ikke har afsluttet den katalogisering af Bakkehusets godt 12.000 numre store manuskript-samling, hvoraf montre-registranten kun repræsenterer et ganske lille udsnit. Den er antagelig udarbejdet med støtte i montrernes egen indholdsbeskrivelse, der endnu idag er videreført på sedler i hver enkelt montre. Museets personale antager at disse sedler oprindeligt blev udarbejdet af Carl Dumreicher. I registranten hedder det:

Ewalds og Peter Spendrups egenhændige Dobbelttribrev, den nit-tende Jul: Sytten Hundrede to og Halvfjerdesindstyve. – Egenhændig Kladder til et tysk Lykønskingsdigt (fra 1777?): Der Winter. »Schön von ernster Majestet«. ¹⁰

Mere autoritativt meddeler montrens nuværende seddel:

Egenhændig kladder til et tysk lykønskingsdigt fra 1777 (?) til Henriette von der Maase, født Moltke, skrevet i Søbækshuset. Ewalds og Spendrups egenhændige dobbelttribrev af 19. juli 1772 til J. L. Bentzon.

I denne forbindelse må det noteres, at Bakkehusets kataloger¹¹ før og efter 1941 lakonisk siger »Breve og Digte« og »Breve, Manuskripter m.v.« om det kostbare indhold af montren. Endelig kan tillægges, at de to andre originalmanuskripter i montren med sikkerhed kan tilbageføres til Nicolai og Theodora Bøghs arkiv. De er optaget i Ss¹² og er fulgt med den bøghske manuskriptsamling, som skænkedes til Bakkehuset i 1928.¹³ Andreas Dolleris' Ewald-samlinger indeholdt, så vidt vides, ¹⁴ ikke håndskrifter ved overtagelsen.

Genesis:

Det daterede af de to manuskripter, dobbelttribrevet, fortæller selv sin tilblivelseshistorie. Brevet må være skrevet i Ewalds logi. Han boede dengang (så vidt vides fra efteråret 1771 til foråret 1773) til leje i et værelse hos familien Wiborg,¹⁵ der havde lejet sig ind hos brændevins-

brænder Mads Pedersen Spendrup i Vingaardsstræde 133–35.¹⁶ Sønnen, Peder Spendrup, Ewalds ven, var født 1747, blev teologisk kandidat og senere brændevinsbrænder. Brevets adressat («L: Bensen») er ikke, som formodet i Bakkehusets papirer, den velkendte præst Lorents Jacob Benzon, men student Lauritz Bentzen, om hvem vi ikke véd meget, skønt han flere gange nævnes i Ewalds breve til Spendrup. Den 19. juli 1772 blev han 21 år.¹⁷

Har man brevet i hånden, er man i konkret forstand så nær det berømte muntre liv omkring digterens person, som det lader sig gøre at komme. Intet andet efterladt dokument bærer i samme grad præg af gruppen. Det er tænkt af to i fælles venskab med den tredje. Brevets lette antydning af situationen, »Paa Stoelen – J Sengen«, udnyttes ironisk: »Deels liggende, deels paa en Stoel at frembære [...]«, der leges med gratulationspoesiens barokke metaforer: »Glædes-Raquetter, hvis evige Hale først Døden udsletter«, med Ewalds evindelige rolle som lejlighedsdigter: »Lad mig! – Jeg er øvet i sligt« og med fødselsdagsbarnets åbenbart ugifte stand og bedre lod: »Gud give dig hastig et Brød til dit Suul!«, for ikke at tale om den kulminerende kappestrid, der ender så venskabeligt salomonisk og danner baggrund for det fromme ønske. Brevet er, med hele sit apparat af litterær allusion og elskværdig ironi, et umisteligt vidnesbyrd om gruppens åndfulde niveau, uden publikum – et overskuds-fænomen.

Vi kender ingen anden prøve på Spendrups skrift. Dette brev kendte vi kun i en afskrift, og det var tvivlsomt i hvilken udstrækning originalen ville fremtræde som begge venners autograf. Her ser vi, at brevet virkelig blev afsendt som fælles produkt. Originalen afviger iøvrigt fra kopien i tegnsætning, retskrivning og en enkelt metafor («Hale» for »Hede« Ss IV p. 387/19).

Det udaterede manuskript, digtet til Henriette, kan uden videre placeres mellem de i forvejen kendte digtninge til herskabet på Krogerup.¹⁸ Det tyske sprog, navnet Henriette, fødselsdagen som foranledning, lykønskningens naturdragt, alt peger på kammerherreinde Henriette von der Maase som digtets adressat. Heri er vi umiddelbart enige med Bobé og teksten i montren. Men hvornår er digtet skrevet? Hvornår bestod i grunden det nære forhold mellem Ewald og Frederik Moltkes familie på Krogerup? Efter Liebenbergs udgave plejer man at datere digtene til Elisabeth Moltke (Frederik Moltkes mor) og Henriette v.d. Maase (hans søster) ifølge Ewalds ophold i Søbækhus (efteråret 1775 til eftersommeren

1777), hvor digteren jo logerede hos forvalteren på Krogerup.¹⁹ Louis Bobé følger heri A. D. Jørgensen, der med rette har underkastet Fr. Münters sorte billede af tiden på Søbækhus en nøjere kritik.²⁰ Imidlertid har A. D. Jørgensen på ingen måde bevist, at digtene til herskabet på Krogerup stammer fra Ewalds tid hos godsets forvalter. Han slutter simpelthen fra Ewalds placering under godset til hans produktion for godsets herskab, og hos Bobé bliver digteren endnu mere aktiv, skønt vi véd fra korrespondancen og et øjenvidne²¹ at han faktisk levede i skærpet sygdom og isolation. Det nærmeste vi kan komme samtidens datering af denne del af Ewalds digtning er noterne i den proftske udgaves fjerde bind (1791).²² Heri hedder det at digtene er »omtrent fra 1775« og Krogerup placeres »i Nærheden af Rundsted« (skønt godset ligger nær Søbækhus, men ca. 10 km fra Rungsted) – afgørende som datering synes imidlertid kun vendingen om Ewalds »dengang intet mindre end behagelige Forfatning«, som fruén på Krogerup skal have taget virksom del i. Dermed synes teksterne placeret i Rungsted-tiden. Dog må i det mindste én af dem være skrevet i Søbækhus-tiden; det fremgår, når vi sammenligner teksternes indhold med et par biografiske oplysninger.

Frederik Moltkes søster, Henriette v. d. Maase (født 10/1 1743, død 8/1 1830)²³ blev gift den 16/12 1761 med kammerherre Frederik von der Maase til stamhuset Krogerup (født 30/11 1724, død 20/5 1774).²⁴ Ewald opholdt sig i Rungsted fra foråret 1773 til efteråret 1775. Kammerherrens død, som fandt sted på Krogerup, er altså indtruffet, mens Ewald var i Rungsted; men hverken den nyfundne eller de hidtil kendte fire tekster til herskabet på Krogerup så meget som nævner v. d. Maase! Dette bliver særlig påfaldende for den sangs vedkommende, som er rettet til fruén på Krogerup og som blev afsunget efter en opførelse af Gellerts hyrdestykke »Das Band« (jvf. note 18d). Det er ikke troligt, at sangen – med omtale af venner og håb om børnebørn – skulle være digtet til Henriettes fødselsdag *før* ægtemagens død, d.v.s. til fødselsdagen i januar 1774, for så måtte kammerherren være nævnt, uanset hvordan forholdet mellem ægtefællerne ellers kan have været (børn: Charlotte født 1/8 1770, Frederik født 5/1 1773 og Frederica født 5/10 1774). Og det er heller ikke troligt at denne sang i forbindelse med hyrdestykkets opførelse skulle stamme fra selve sørgeåret. Følgelig må i det mindste denne tekst være senere end Ewalds ophold i Rungsted. De øvrige tekster til fruén på Krogerup og hendes moder (Elisabeth Jeanette Rigsfriherreinde Wolzogen, født 14/6 1715, død 30/1 1788, gift med generallejt看ant Johan

Georg Moltke, der døde 19/1 1764)²⁵ kan ifølge deres tavshed om kammerherre v. d. Maase bedst dateres til tiden efter kammerherrens død, men »adskillige landlige Festligheder« (note 18c) har bestemt ikke fundet sted i sørgeårets første måned, og således må også denne tekst dateres *tidligst* sommeren 1775. Det tyske digt til Elisabeth Moltke (note 18b) bestemmes i den proftske udgave til samme tid og anledning. Som nævnt (note 18a) findes på bagsiden af kladden til dette digt udkast til et digt på tysk til Henriette v. d. Maase. Vi kender intet til en renskrift heraf. I udkastet opfordres naturen til at opgive sin bedrøvelighed (»Wilst du dann traurig seyn?« Ss V p. 155/20), men da Henriettes fødselsdag er i januar kan naturens tristesse være klimatisk motiveret, skønt man hellere ser digtet som (opgivet udkast til?) en hilsen fra broderens digterven inden for sørgeåret, altså fra januar 1775.

Det her meddelte digt på tysk til Henriette er formentlig sidste kladde inden renskrift. Er renskriften blevet afleveret? Iflg. en note i den proftske udgave²⁶ kan det betvivles, men langt fra udelukkes. Hvornår er digtet skrevet? Antagelig i januar 1775 – muligvis et senere år. Digtet er enestående i Ewalds gratulationspoesi ved sin opbygning omkring tanken på døden. Hos Ewald er det ganske almindeligt at perspektivet i et gratulationsdigt i sidste strofe udvides til at omfatte døden og evigheden, men her er døden nærværende fra digtets første strofe. Betænker vi nu den stigende tone i sangen efter Gellerts hyrdestykke, bliver det nærliggende at tro dette fødselsdagsdigt til Henriette skrevet i hendes første år som enke: i maj havde hun mistet sin mand, i oktober fødte hun deres tredje barn, i sin alders to og tredivte år befandt hun sig virkelig imellem liv og død.

Digtets fortolkning:

Wie Christal in Blumen Wiesen, / Soll dir jeder Tag verfliesen. – Digtet er skrevet i den høje stil, er fastholdt i sammenligninger explicit og implicit; et billedsprog, som gør det personlige alment i overensstemmelse med Ewalds stadige bestræbelse, der dog i sig rummer en bevægelse den modsatte vej, fra det almene til det personlige i kraft af en central, dominerende tanke, der styrer både komposition og billedsprog og er inderligt betydningsfuld for både digter og modtager. Denne teknik ses i de fleste af hans lejlighedsdigte, men den virker særlig påfaldende, når, som her, det almene fremtræder i konventionelle stiltræk: skematisk

komposition, både i de fem strofers kronologiske følge og i den enkelte strofes opbygning over et nydeligt rimskema, årstidernes personifikation og traditionelle attributter (sne, blomster, varme/kølighed, fulde aks), og repetition i femte strofe. Bevægelsen den modsatte vej, fra det almene til det personlige, bæres af en tone i digtet, som er uhåndgribelig, men som fremtræder fortolket i de fem strofers andet vers med de karakteriserende adjektiver, der alle er milde, stille og ædle, men hvis vurdering stiger fra strofe til strofe indtil det triumferende »Edle grosse« i slutstrofen. Stigningen modsvares af digtets fortolkning af Henriettes liv i årets billede. Her rører vi ved det dybest personlige i teksten. Det ville have været en gåde, eller ville have forekommet at være et udtryk for Ewalds egen optagethed af døden, hvis ikke vi havde den biografiske viden om Henriette v. d. Maases specielle tilknytning til foråret.

Fødselsdagen er i januar, første strofe er følgelig vinterens. Ofte bruger man vinteren som et billede på døden, men her afviger Ewald fra det konventionelle idet han modstiller vinter/forår som liv/død. Billedet er nyplatonisk: sjælen befries for sin dragt, sin dragt af støv siger han andetsteds, som foråret bortvejrer sneen. Men sneen er jordens ligklæde, siger konventionen, og sjælen lever altså i grunden en levende død, så længe den er klædt i sne. Deraf forårsglæden i vinterens ophør: den jordiske død er sjælens liv. I første vers af forårets strofe, »Mir gehört dein gantzes Jahr«, fastholdes den specielle betydning, foråret er givet i vinterens strofe. Samtidig med den derpå udviklede analogi mellem forårets skønhed i jordisk forstand og Henriettes glæde i livet, løber dødstanken – ikke som en sorg, men en glæde – gennem strofen frem til sidste vers, der kunne få en til at tro, at Henriettes fødselsdag ligger i maj. Hvad den også gør, i en fortolkende forstand, for i maj døde hendes mand. Det er dette forårsminde, som varsomt er benyttet som digtets personlige grundlag, smerten er omfortolket, »Lächelnd« skal hun se døden i møde (strofe 1) og »Lächelnd« skal hver dag i året rinde som krystal i blomsterenge, som når en forårsmorgen smiler. I sommerens strofe er dualismen mellem den konkrete, jordiske og den abstrakte, fortolkede glæde fastholdt. Kun sommeren har den kølighed i varmen, som modsvare Henriettes glæde. De sidste to vers i strofen kræver idag en velvillig indrømmelse til datidens religiøse bestemmelse af begrebet dyd, hos Ewald tidligt accepteret, knyttet til visdom og ofte bekræftet som ideal.²⁷ Efterårets strofe forlænger sommerens perspektiv, idet vægten forskydes ved stærkere orkestrering af dødsmotivet, der i de tre sidste vers frem-

træder i et lydbillede med karakter af crescendo. Mejerens sang i uvejrets larm er simpelthen et vidunderligt billede, i elementær prægnavns på højde med første strofes Zephyr-pust, blot vokset til storm; men der er tillige sket en udvikling: fra den rent private glæde til en glæde som deles og besynges. Her må læseren fatte mejerens sang som en hyldest fra livet og døden, i begge sfærer fremkaldt af Henriettes dyd. Høstmanden er hendes undergivne i et landskab, hun har velsignet; men han er også hendes herre, manden med leen, tilfreds i det fuldbyrdede. Udviklingen fra det ejendommelige til det konventionelle billede af døden (fra Zephyr til manden med leen) er således en opladning, ikke en afsvækkelse. At forårsbilledet i første strofe har domineret fortolkningen viser sig endelig berettiget i den afsluttende strofe, hvor forårsstrofen transponeres til Paradis- og uskyldstilstand i billeder, der kun er et hanefjed nærmere den tanke på evigheden som i hele digtet gennemlyser det timelige, der således bliver »unbewölckt von Sorgen«. Heri ligger Henriettes storhed, og digtets raison d'être: hun er forliget med sit liv i tanken på sin død.

Teksterne:

[Rimbrev til L. Bensen]

Høystærede Herre! —

Udvalgte Ven! —

Patron!

og Moeceen!

5 og Apoll!

*og Monfrere!**Og hvad du vil være! —*

Forund dine troe Domestiquer den Ære,

Med heldende Hoved, og zittrende Pen,

10 Deels liggende, deels paa en Stoel at frembære

Vor Sjæls Pretioser! — En vigtig Affaire —

*Hans ender og Peder begynder igjen —**En vigtig Affaire forrycker og trycker**Vort Hierte og sprænger det næsten i Stycker,*15 *Det hovner af Tanker og brister af Riim,**O hielp os Gudinde som styrker og smykker*

- Den strandende Paars og den synkende Cliim!*
Tæt Tankernes Skib med en digterisk Liim!
Dog skal det da synke — vel! — Muse besvim! — —
- 20 Haha! — Min Collegas Gudinde fik Nykker! —
 Og min, som man veed, gik alt længe paa Krykker —
 Og det, som jeg her maae bekjende med Skamme;
 Den stakkels Madamme
 Er læk, og brøstfældig, forfalden og svag,
- 25 Hvorhelst man beseer hende, for eller bag;
 Da nemlig, og saasom, Vi tvende bekjende,
 At Frændskab, Bekjendskab, og Venskab i Dag,
 Da atter et Aar af dit Liv gaaer til Ende;
 Har optændt en Ild af det varmeste Slag —
- 30 En Flamme, hvoraf vi bestandig vil brænde —
 En Lyst-Ild i Brystet, og Glædes-Raquetter,
 Hvis evige Hale først Døden udsletter;
 Saa er det vor Sag,
 I dette Poëm, af den nyeste Smag,
- 35 At — *hidt nu med Pennen — at viise den Iver*
Som varmer, opliver og river og driver
Vort Hierte magnetisk til alt det som giver
Dit Hierte Behag. —
Vi ville tillige — ieg Peder som skriver
- 40 *Og Hans i sin Seng hvor han ventelig bliver —*
Vi ville udbrede din Ære og trække
Din Roes og dit Minde — — saa langt det kan strække;
At Store og Ringe og Viise og Giække
Maa skryde og nyne og sladdre og kiække,
- 45 *Saa Iorden maae sprække,*
Om dine Bedrifter, Du Helt af vor Digt; — —
Saa ville vi og iagttage vor Pligt
Og som det sig giæve Poeter mon sømme
Vor Skyldigheds Randsler til Bunden udtømme
- 50 *Og ynske — Lad mig! — Jeg er øvet i sligt —*
Som springende Lax i forsøvede Strømme,
Saa gid du i Glæde maae pjaske og svømme! —
Minerva kapsuun dig med Viisdommens Tømme
Mercur skal befrie dig fra slaviske Drømme! —

Højfærdig Hovord!

Lideligst Hovord!

Patron!

og Noocen!

og Apoll!

og Montferme!

Og hvad de vil have!

Forundt Vind fra Domestiquen Iru Ann,
Med færdig Hovord, og giffærdig Hov
Vind Hovord, Også skal du Hovord at Hovord
Vind Hovord, Hovord! — En vigtig Affaire —

Hovord under og Hovord begynder igen —
En vigtig Affaire Hovord og Hovord!

Hovord Hovord og Hovord Hovord i Hovord,

Hovord Hovord af Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

Hovord Hovord Hovord og Hovord af Hovord,

- 55 *Vær stoer hos Apollo — Vær skaanet af Mars! —
 Vær elsket af Guderne himmelske Lars! — —
 Calliope selv skal besætte din Hylde! —
 Din Pung og din Skuffe skal Plutus forgylde! —
 Dit Begger skal Bacchus bekrandse og fylde! —*
- 60 *Og Sødhed i Hiertet skal Gratier tylde! — —
 Og Venus skal skjænke en blomstrende Pige,
 En sortøyed Doris —, — Ey blaae vil han sige! —
 Bort med hans Brunetter! — min kiære Monfrere
 Jeg veed dog at blaae skulle Øynene være!*
- 65 *Ney mørke! — Ney lyse! — Ney sorte! — Ney blaae! — —
 Lad dem alle da staae! —
 Et mørkt — og et lyst — og et sort — og et blaae —
 Saa fik vi med Æren en Ende derpaa. — —*

2r Gud give dig hastig et Brød til dit Suul! —

70 Det ynske vi

*troe Domestiquer og Venner
 Din Spendrup — din Ewald — din Fetter og Tjeñer*

Paa Stoelen — J Sengen. Den nittende Iul:

Og som vi kan skrive foruden at lyve

75 Sytten Hundrede to og Halvfierdesindstve

IoPehandernes SpenEdrupwald. —

[Til Henriette]

Der Winter

- Schön, von ernster Majestet,
 Freündlich weisse Henriette
 Einfach gross und glänzend rein,
 5 Soll dein spæter Winter seyn —
 Wie mein Schnee, der Fluren Segen,
 LächeInd schau dem Tag' entgegen,
 Da in Frühlings Glantz gehüllet,
 Zephyr dich mit Freüden füllet,
 10 Wenn er dein Gewand verweht.

Der Frühling

Mir gehört dein gantzes Jahr,
Milde sanfte Henriette –
Ewig blühe Lentzens Lust
15 Unbestürmt in deiner Brust
Wie Christal in Blumen Wiesen,
Soll dir jeder Tag verfliesen
Lächelnd wie mein schönster Morgen,
Heiter unbewölckt von Sorgen,
20 Wie der Tag, der dich gebahr –

Der Sommer

Wer von dir den Glantz nur sucht,
Segens reiche Henriette,
Findet ihre schöne Spur
25 Auf der leichtbeblühten Flur
Doch dem Weisen, der im Kühlen
Deine Freude gantz will fühlen
Dem kan ich nur ich sie zeigen
Reif, an tausend goldnen Zweigen,
30 Wie der Tugend süsse Frucht.

Der Herbst

Auch ein Segen, solst du seyn,
Ernstlich gute Henriette
Wenn der frohe Sommer weicht
35 Und mein Schatten dich erreicht
Trag alsdann in vollen Ähren
Früchte die erfreuend nähren,
Und gesättigt soll der Schnitter,
Trotz dem tobenden Gewitter
40 Deiner Tugend Hymnen weyhn

Alle

Segnend huldigt dir das Jahr,
Edle grosse Henriette
Wechselnd blühe jede Lust
45 Ungestört in deiner Brust

Jede deiner Stunden fliesse
 Wie ein Bach im Paradiese
 Lächelnd wie der Unschuld Morgen
 Heiter, unbewölckt von Sorgen,
 50 Wie der Tag, der dich gebahr

Tekstkritik:

Ved nedenstående beskrivelse er anvendt samme fremgangsmåde og forkortelser som i Sprog- og Litteraturselskabets udgave af Johannes Ewalds samlede Skrifter (Bd. I–VI, 1914–24). Til denne udgave henvises ved angivelse af bind (romertal) og side (arabertal). Titlen »Rimbrev til L. Bensen« følger IV 386, mens titlen »Til Henriette« er udgiverens.

Rimbrev til L. Bensen

Tekstgrundlag: Originalmanuskriptet, i Bakkehusets forvaring, tilhører Frederiksberg kommunes biblioteker. Ewalds hånd gengives i dette tryk med ordinær, Spendrups med kursiv skrift. I manuskriptet er de let kendelige fra hinanden, dels på grund af skriftkarakteren, dels fordi Ewalds pen er bredere, Spendrups smallere.

Varianter, d.v.s. tekstens afvigelser fra tekstgrundlaget: 73 arket har været foldet langs denne linje, perforering gør de fremhævede bogstaver og tegn delvis ulæselige. Kopien, skrevet med fremmed hånd, der dannede grundlag for brevets gengivelse i IV (386–89) har (jvf. VI 324): Paa Stoelen I Sengen den nittende Juli

Manuskriptbeskrivelse: *Indhold:* Spendrup og Ewalds dobbelte rimbrev til Bensen. *Form:* et løst folioark; fol. 2 beskadiget i højre side (ved åbning af seglet) og perforeret langs en foldelinje, jvf. ovenfor bemærkning til linje 73. *Størrelse:* 22,1 × 33,7 cm. *Papir:* gulnet, oprindelig hvidligt; vandmærke: våbenskjold omgivet af bladornament, øverst et træ, i skjoldet en bikube (vandmærket er nært beslægtet med nr. 171, p. 213 i H. Voorn, *De papiermolens in de provincie Noord-Holland, De geschiedenis der Nederlandse papierindustrie I*, Haarlem, 1960) + J Honig & Zoonen. *Skrift:* gotisk, egennavne og fremmedord skrevet med latinske bogstaver; Ewalds hånd og, formentlig, Peder Spendrups. *Varia:* 2 v i arkets længderetning: A Monsieur | Monsieur L: Bensen | à | son Logis. *Omkring* à på hovedet, *penneprover med fremmed hånd*, otte gange ordet den, desuden Gode og eeneste og a. *Under adressen* rødt

laksegl, knap en fjerdedel d.v.s. seglets nederste venstre del mangler, seglet har spejlmonogram bestående af bogstaverne K v A L (rækkefølgen kan ikke afgøres), øverst en krans, nederst to krydslagte palmegrene.

Til Henriette

Tekstgrundlag: Originalmanuskriptet, i Bakkehusets forvaring, tilhører Frederiksberg kommunes biblioteker. Teksten er gengivet under hensyn til digterens sidste redaktion, også hvor overstregning af tidligere varianter ikke har fundet sted. Dog er senere, meningsforstyrrende varianter ikke foretrukket for tidligere, der passer bedre i kontekst og ikke er overstreget.

Varianter, d.v.s. tekstens afvigelser fra tekstgrundlaget og angivelse af Ewalds rettelser foretaget heri:

1 Der Winter] *understreget, ligeledes 11, 21, 31 og 41* 2 Majestet] *latinske bogstaver* 3 Freündlich weisse] *tilf. over opr. Wie mein Schnce o] Schnee ov. Indryk tydeligt markeret for andet vers i strofene 2, 3 og 5; gennemført af udg. Henriette* 4 *latinske bogstaver her og 13, 23, 33 og 43* 7 schau] *tilf. over opr. sieh* 11 Frühling] Frühling. 13 sanfte] Sanfte 17 verfliesen] *om Ewalds skiftende brug af s og ß se VI 238 note 6) og VI 302* 23 reiche] *rett. fra volle* 24 I højre margin indsat verspar som alternativ til linje 24–25; fragment af bladet mangler med sidste ord af første vers: Dem entdecken Hayn un[d Flur (?)] | Eifernd ihre schöne Spur 25 Auf der] *he. Floræ ov.* 26 Weisen] *tilf. over opr. Schäfer* 28 nur ich] *he. nur ich* Ud for linjerne 28–30 i venstre margin følgende varianter, alle overstreget: Ich nur trug | Und | an | tausend | deiner | Zweigen – 29 Reif, an] *he. dem alle tre ord rett. fra Und an rett. til Reif an ov. Efter dem] nur reift ov. Efter reift] an* 30 Wie der] *rett. fra Deiner* 33 Ernstlich] *sidste stavelse over opr. Ernsthaft* 40 Hymnen] *latinske bogstaver* 45 Ungestört] *tilf. i margin t.v. Nie* 50 gebahr] *bogstaverne ba delvis slettet ved beskadigelse af papiret.*

Manuskriptbeskrivelse: Indhold: tysk digt [til Henriette]. *Form:* ét løst folioblad, upagineret. I recto-sidens højre kant spor af arkets afrevne, modstående blad; omkring midten mangler en lille sektor (ca. 1,5 × 1,0 cm), jvf. ovenfor bemærkning til linje 24; største bredde af bevarede fragment af modstående blad: 1,8 cm. *Størrelse:* 20,3 × 32,5 cm. *Papir:* gulnet, oprindelig hvidligt; vandmærke (som Ny kgl. Saml. 489e fol., nr. XVI d): kronet IB i cirkelrundt felt over to krydslagte grene. *Skrift:* gotisk, Ewalds hånd. *Varia:* på verso-siden under midten (på hovedet) i venstre side med Ewalds hånd: Til

NOTER

- (1) Johannes Ewalds *Levnet og Meninger. Selvbiografiske Brudstykker og Breve*, udgivne af Louis Bobé, 1911. Heri: »Bidrag til Johannes Ewalds Livshistorie«, p. 293. – (2) Louis Bobé: *Johannes Ewald. Biografiske Studier*, 1943, p. 88. – (3) Carl Dumreicher: *Johannes Ewald. En Bibliografi*, 1918. – (4) H. Ehrencron-Müller: *Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814*. Bd. 2, 1925. – (5) Johannes Ewalds samlede Skrifter, Bd. I–VI, 1914–24 (i det følgende Ss). Bd. IV p. 386–89, jfr. VI p. 323–24. – (6) a) »Gæste- og Gavebog for Bakkehuset tagen i Brug ved dets Indvielse 3 Juni 1925« og den senere, men udaterede b) »Museumsprotokol for Bakkehusets Mindestuer«.
- (7) Allerede i 1905 synes Louis Bobé at kende digtet Til Henriette, jfv. hans »Bidrag til Johannes Ewalds Livshistorie« p. 284–97 i *Personalhistorisk Tidsskrift*, Femte Række, II. Bind (1905). Heri skriver han, p. 287–88: »Blandt de Venner, der tit gjæstede [Ewald] i Søbækhus, maa især nævnes Frederik Moltke, hans tidligere Elev, der den Gang som Kammerjunker hos Enkedronningen boede paa Fredensborg. Han var ofte halve Dage i Besøg hos Ewald, især naar han opholdt sig hos sin Søster Kammerherreinde Henriette v. der Maase, Ejerinden af det nærliggende Krogerup. Til hende har Ewald skrevet flere Festdigte paa Tryk [sic: Tysk], – der er for nylig atter fundet et saadant, hidtil ukjendt, i Digterens egenhændige Nedskrift, der slutter sig til de tidligere i hans samlede Værker trykte – og sandsynligvis har Ewald baade sammen med sin Ven og alene tit gjæstet hendes Hjem og der fundet en venlig Modtagelse.« – (8) »Registrant over Manuskripter samt Breve i Monter og Vægrammer i de Rahbekske Mindestuer. Bakkehuset, Søndag den 12. Oktober 1941. Ved Øjvind Andreasen.« – (9) En Biblioteksorganisation. Udbygning. Praksis. Intensivering. Frederiksberg Kommunes Biblioteker. 1937 1. oktober 1962. Frederiksberg, 1962. Heri p. 109–16, Sven Houmøller: »Bakkehusets Bibliotek og Manuskriptsamling«, p. 110. – (10) Cand. mag. Øjvind Andreasen oplyser, at han ikke i 1941 var Ewald-kender og at han heller ikke erindrer at have konsulteret hverken Dumreicher eller Bobé i forbindelse med registrantens udarbejdelse. Den forsøgsvisе datering af digtet til Henriette kan imidlertid ikke havde fundet sted uden en antagelse af Henriette von der Maase som digtets adressat (som på montrens nuværende seddel), men en sådan antagelse kræver på sin side formentlig så meget af sin ophavsmand, at han næppe ville være tilfreds med den i registranten optagne betegnelse af digtet efter overskriften på første strofe og dennes første vers. Deraf den tanke, at Øjvind Andreasen har benyttet montrens indlagte beskrivelse. – (11) a) Carl Dumreicher: *Bakkehusets Mindestuer*. Katalog, 1936, p. 24. b) *Bakkehusmuseet 1925–1945*, 1945, p. 27. – (12) Ss Bd. IV p. 347–49 og p. 351–52, jfv. VI p. 423. – (13) Anf. skr. (note 11 a) p. 6. – (14) Anf. skr. (note 9) p. 110–11. – (15) K. F. Wiborg, »Nogle hidtil utrykte Træk af Johannes Ewalds Liv«, *Ny Portefeuille*, Fjerde Bind (1843) sp. 194–206. – (16) A. D. Jørgensen: *Johannes Ewald*, 1888, p. 254. – (17) Lauritz Bentzen (f. 19/7 1751, d. 11/1 1830); søn af borger i København, Peder Bendtssøn; dimitteret fra Herlufsholm 1768; ansat 1779 som volontair i det trondhjemske kontor under rentekammeret, hvor han 3/8 1780 blev kopist; han blev renteskriver og kammerråd, i 1812 justitsråd; blev gift med Louise Lund, vi véd ikke hvornår. Ved sin død boede han i Nørregade 25. Hans søn, Peder Bentzen

(1785–1866), direktør for den grønlandske og færøske handel, blev inden sin død konferensråd, og hans søn igen, Georg Frederik Bentzen (1819–1902), cand. jur., fuldmægtig i ekspeditionskontoret for skattesager, døde som kammerjunker og ejer af Carlsminde i Søllerød (jvf. Albert Leth og G. L. Wad: Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm, Næstved 1875; Gustav Ludvig Wad: Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm. Andet Bind, Næstved 1882–87; kirkebogen, Vor Frue kirke, København, under 15/1 1830; kirkebogen, Søllerød kirke, under 21/12 1902). Mens Lorents Jacob Benzons (født 6/2 1740) er præst i Nakskov fra 1771, nævner Ewald i sine breve til Spendrup (6/2–74, 4/5–74 og 6/10–76) en »Benson«, og beder Spendrup hilse ham eller tage ham med ud til Rungsted. Det må da antagelig være Lauritz Bentzen. Liebenberg (Johannes Ewalds samtlige Skrifter, Anden Deel, 1850, p. 326) antog i sin tid, at en sådan ham ubekendt ven i København måtte findes og sikkert være identisk med den »Bendsen«, der er nævnt i verset »Min Bendsen naar Englernes Ild« (Ss Bd. V p. 49). Hans Brix har vel været i forbindelse med en tradition i familien Bentzen, når han (Johannes Ewald, 1913, p. 70 jvf. p. 63) kan oplyse, at en »Laurids Bentzen« var digtets og rimbrevets adressat. Det ser dog ud til, at traditionen har været karrig, for Brix giver kun de oplysninger om Bentzen, som findes i håndbogen 100 Aars Dødsfald (1791–1890) Bd. I, 1901, og som ikke giver os den afgørende oplysning om fødselsdagens dato. Når Hans Brix nævner, at rimbrevet har tilhørt »Kammerjunker Bentzen«, efter hvis død det er forsvundet, antager jeg at han tænker på kammerjunker Georg Frederik Bentzen, og at overleveringen er gået i lige linie. Hvor brevet har været mellem 1902 og 1941 lader sig næppe oplyse.

(18) a) Ss Bd. V p. 155, et tysk digt; af Liebenberg (Johannes Ewalds samtlige Skrifter, Anden Deel, 1850, p. 340) sat i forbindelse med Krogerup: »Paa det samme Blad, som Udkastet til det S. 197 meddeelte Digt [Ss Bd. V p. 156], findes med afbleget og meget utydelig Skrift Conc. til nærværende Sang. Det er tvivlsomt, om den er et Brudstykke eller ikke, men øiensynligt, at den er digtet i samme Anledning og angaaende samme Dame som det foregaaende Digt [Ss Bd. V p. 161–62], nemlig Kammerherreinde Henriette v. d. Maase, født Moltke.« – b) Ss Bd. V p. 156, et tysk digt; meddelt i den profetske udgave (Johannes Ewalds samtlige Skrifter. Første–Fjerde Bind, København, 1780–91. Forlagt ved Christian Gottlob Proft) med følgende note: »Fra samme Tid og i samme Anledning som det Danske til denne Dame Side 405 [Ss Bd. V p. 157–58].« (Fjerde Bind, 1791, p. 417–18). – c) Ss Bd. V p. 157–58, et dansk digt; meddelt i den profetske udgave (Fjerde Bind, p. 405–07) med følgende note: »Er omtrent fra 1775. I Nærheden af Rundsted har en ædel Dame, Søster til en af Digterens varmeste Venner, sit Herresæde. Hnn og de der vare om hende toge virksom Deel i hans dengang intet mindre end behagelige Forfatning. Endeel af Damens Underhavende søgte at hædre hendes Moders Fødselsdag ved adskillige landlige Festligheder, og med Glæde gav vor Digter denne Sang dertil. – Stykket har aldrig været trykt tilforn.« – d) Ss Bd. V p. 161–62, et tysk digt; meddelt i den profetske udgave (Fjerde Bind, p. 419–22) med følgende note: »Paa Eierindens egen Fødselsdag, opførte paa den Side 405 omtalte Gaard de samme Personer det nævnte Hyrdestykke, og vor Digter lagde paa Anmodning denne Sang til, hvori han, som man seer, har havt den hældige Idee, at lade Personerne virkelig lege den Pantelceg, som foreslaaes i Stykkets sidste Repliker.« –

(19) A. D. Jørgensen, anf. skr. p. 146; jvf. Liebenberg, anf. skr. Anden Deel, p. 246. – (20) A. D. Jørgensen, anf. skr. p. 155 f., jvf. Fr. Münter i Dansk Museum, 1782, I, p. 696. – (21) Ss Bd. IV p. 351–55; Frederik Christian Olsen, »Digteren Johannes Ewalds Liv og Forholde i Aarene 1774–77, oplyste ved Breve fra Dr. Schønheyder, Ewald selv og Kammerjunker Frederik v. Moltke«, Kjöbenhavns flyvende Post. Interimsblad Nr. 50–56, 1835; T. Baden i Prövestenen, Nr. 1, 1831, p. 27–28. – (22) Jvf. note 18 b), c) og d). – (23) Danmarks Adels Aarbog, 1921, p. 515. I årbogen for 1913 (p. 394) opgives fødselsåret til 1742. Den af Bobé anførte dato 24/1 (jvf. note 1 og 2) har jeg ikke fundet hjemmel for. – (24) Danmarks Adels Aarbog, 1913, p. 394. – (25) Danmarks Adels Aarbog, 1921, p. 514. – (26) Fjerde Bind, p. 416: »Følgende to Stykker [d.v.s. stykkerne til Krogerup, note 18 b) og c)], ere det eneste Tydske af ham, man har kundet overkomme«, jvf. bindets forord: »Her er omsider den fjerde Deel af sal. Evalds Værker; og da, uagtet den tidt igientagne Begiering, intet mere af hans Arbeider er indkommen, saa er dette den sidste, og man bør troe, at intet mere findes [...]«. – (27) Jvf. f. eks. digtet i Abrahamsons stambog, dateret 15/1 1773: »[...] den Visers Bryst [...] tilbereder Dyd og salig Lyst.« (Ss Bd. V p. 33–34).